

Blaž Podlesnik

Kristalne osamljenosti Lojzeta Kovačiča

*Takega me je ustvaril Bog.
(V. Rozanov)*

*Takega me je naredil Nevemkdo.
(L. Kovačič)*

Pričujoč zapis je predvsem zapis bralca, torej zapis, v katerega sem poskušal preliti svojo bralsko izkušnjo in nekaj, kar pozna vsak bralec – tisto neustavljivo željo, da ko prebere nekaj res pretresljivega, pogleda čez rob knjige in človeku poleg sebe navdušeno reče: "Poslušaj tole ...". Obenem je to zapis, ki ob predstavitvi recepcijske izkušnje postavlja tudi pomembno vprašanje, na katero bi morala poskušati odgovoriti slovenska literarna veda z natančnejšo analizo besedilnih ozadij Kovačičeve desetletje in pol stare uspešnice *Kristalni čas*.

Branja in prebiranja

Naključje ali ne, nekatere stvari se pač zgodijo, in tako sta se v nahrbtniku ob kremi za sončenje in brisači znašli dve knjigi, za kateri se je kasneje izkazalo, da sta tako rekoč stari znanki. Prva – *Osamljenosti (Uedinonnoe, 1911)* Vasilija Rozanova kot knjiga "brez začetka in konca", ki jo je vedno mogoče prelistati in prebrati sočno misel kar nekje na sredini, druga – *Kristalni čas* Lojzeta Kovačiča pa kot neprebrano delo pisatelja, ki so ga hvalili tisti, ki večkrat hvalijo dobre kot slabe knjige, in navsezadnje kot knjiga, ki je na začetku devetdesetih prejela osrednjo slovensko literarno nagrado.

Ob branju Kovačičevega dela, ki ga občasno zamenja lenobno prelistavanje in prebiranje Rozanova, se porodi čuden občutek, da pravzaprav prebiramo isto knjigo. Sploh, ko se pri Kovačiču opis konkretne bivanjske stvarnosti umakne abstraktnim občutjem ali posplošenim sodbam o svetu. Sprva gre le za občutek, knjigi imata namreč podobno žanrsko zasnovo, in čeprav se Kovačičevo delo veliko bolj kot *Osamljenosti* približuje romanu¹, je ideja v ozadju žanrske zgradbe skupna: najti besedilni okvir, ki bo kar najbolje izpisal avtorja in njegov odnos do sveta. Tako Rozanov kot Kovačič eksplicitno poudarjata, da ne pišeta za bralca, temveč zase, za oba je – vsaj na prvi pogled – neposredna referenca besedila njuna dejanska življenjska izkušnja.

Tovrstne vzporednice med obema besediloma lahko sicer pripišemo skupni evropski tradiciji “eksistencialistično-modernističnih pripovednih vzorcev in avtobiografskega modernizma” (Koron 2003: 55), ki naj bi jo nadaljeval Kovačič in v okvire katere bi mogoče lahko umestili celo Rozanova², vendar gre do podobnosti med obema besediloma še veliko dlje. Presenetljiva, čeprav morda še razložljiva kot obča topika 20. stoletja, je tako na primer podobnost pogledov obeh avtorjev na teror in jo je mogoče prebrati nekje na začetku besedil:

Mogoče se je zaljubiti v teror ali ga zasovražiti iz dna srca – posebej v avtobusni gneči – in oboje, danes eno, jutri drugo brez najmanjše primesi neiskrenosti (Kovačič 1990: 25).

V teror se je mogoče tako zaljubiti kot ga tudi zasovražiti iz dna duše, pa tudi spreminjati svoj odnos do njega povsem brez neiskrenosti (Rozanov 1970: 21).³

Kot da je misel Rozanova, zapisana kot aforizem v *Osamljenostih*, našla pot v Kovačičevo misel o občutkih na ljubljanskem mestnem avtobusu, čeprav tu bralec, ki seveda nima pred očmi hkrati obeh besedil, še dvomi v svoj spomin. Vendar ...

Dvom rojeva dvom ... Med tistim, *kar bom napisal*, ko razmišljam in hodim po svoji sobi gor in dol, in trenutkom, *ko primem stol* in sedem[,] da *tisto napišem*, je to napisano že *drugačno* (Kovačič 1990: 30).

... ali kot proces pisanja opiše Rozanov:

Iz pozabe prihajajo naše misli in odhajajo v pozabo.

Najprej: vedno ko sedeš, da bi *nekaj napisal*, sedeš in napišeš *povsem drugo*.

¹ O romaneskni prvinih *Kristalnega časa* obširneje razpravlja A. Koron (2003), medtem ko žanrsko naravo *Osamljenosti* še najlaže opredelimo kot skupek fragmentarnih raznorodnih zapisov, ki ga je avtor sam opredelil kot “košaro” (rus. *korob*), zasnoval pa ga je prav kot opozicijo vsem obstoječim uveljavljenim oblikam literature, torej kot ne-žanr.

² Ta si je sicer vse svoje življenje prizadeval, da ga ne bi omejevali nobeni okviri, in velja za svojevrstnega večnega upornika (gl. Bajt 1995).

³ Če ob citatu ni navedeno drugače – prev. B. P.

Med "želim sestri" in "sedel sem" je minila minuta, *odkod torej te misli na novo temo, povsem drugačne od tistih, s katerimi sem hodil po sobi in celo sedel, da bi jih zapisal* (Rožanov 1970: 4).

V obeh primerih gre sicer za ideji, ki bi se ob procesu ustvarjanja ali razmisleku o lastnem odnosu do sveta pri obeh avtorjih porodili neodvisno, a podobnosti v ubeseditvi vse bolj kažejo na to, da so posamezni odlomki *Kristalnega časa* kontaminirani s pogledi, ki jih Rožanov predstavi v *Osamljenostih*. V nadaljevanju besedila lahko na primer pri Kovačiču beremo naslednje pripovedovalčevo razmišljanje o otrocih, ki ga izzove spomin na pripovedovalčevo osebno pedagoško izkušnjo:

Zmeraj le: ni časa, ni živcev ... In venomer znova: otroci morajo *spoštovati* starše in starši morajo *ljubiti* svoje otroke. A zdi se mi, tudi zdajle, v tej shiranosti in omaganosti, da bi morali to pravilo že davno, tam v Judeji okrog nastanka Sv. pisma, obrniti na glavo: starši in sploh mi stari naj bi bili ti, ki bi morali *spoštovati* otroke ... da bi spoštovali njihov svojevrsten svet, njihovo viharno nprav, ki je pripravljena v vsakem trenutku na prizadetost ... in otroci naj bi starše in stare morali imeti *samo radi*. ... In tudi imeli bi jih, ko bi občutili spoštovanje do sebe (Kovačič 1990: 37).

Vsaka stvar, ja, tudi položaj svinčnika in papirja – mora biti urejena za vse enako, na mestu, kot gredica, pač zato, ker otrok vsako reč jemlje z močjo realizma, ki je v odraslih že zaspala. Za njih npr.: "stol", ki sem ga popisal s priimki, ni detajl "pohištva". Otrok ne pozna kategorije "pohištvo" – stol je zanj živ in ogromen in miza je živa in ogromna, zato otrok tudi veliko bolj *uživa v svetu* kakor stari ... (Kovačič 1990: 39).

V *Osamljenosti* sta isti misli našli pot kot zanimivi ideji avtorjevega prijatelja, filozofa F. E. Šperka:

Pomnim tudi njegove [F. E. Šperka – op. B. P.] aforizme o otrocih: "Otroci se od nas ločujejo v tem, da dojemajo vse s takšno silo realizma, ki je odraslim nedostopna. Za nas je 'stol' del 'pohištva', medtem ko otrok kategorije 'pohištva' ne pozna in stol je zanj tako ogromen in živ, kot za nas ne more biti. Zato otroci *uživajo svet* veliko bolj kot mi".

Še ena presenetljiva sodba: "Življenjsko pravilo, da *morajo otroci spoštovati svoje starše, starši pa morajo ljubiti svoje otroke*, je treba brati obrnjeno: starši morajo *spoštovati otroke*, spoštovati morajo njihov svojevrsten mali svet in njihovo gorečo naravo, ki je tako hitro užaljena. Otroci pa morajo svoje starše *samo ljubiti* in jih bodo tudi nedvomno ljubili, če začutijo to *spoštovanje do sebe*" (Rožanov 1970: 64).

Spet v drugih delih besedila je rožanovski podtekst komaj zaznaven, nanj opozarja le nekaj ključnih besed. Če ne bi bilo preostalih zelo eksplicitnih

ujemanj obeh besedil, bi le stežka pomislili, da imamo opraviti z medbesedilno navezavo na konkretno tuje besedilo. Ob tako osebni zadevi, kot je odnos z Bogom, lahko tako na primer misel o osebnem, individualnem Bogu, realizirano nekoliko drugače, najdemo v obeh besedilih.

Nisem pripadal nobenemu društvu ali skupini, šolski, verski, športni, v kateri je kolektivni Bog pripadal vsem. Bog je bil individualist. Pripadal je samo meni ozir. prihajal je z neba vame (počivat ali divjat): jaz sem ga spraševal, on je odgovarjal v načelu, on je spraševal v načelu, jaz sem odgovarjal. Zato se nikoli nisem zanašal, če sem delal kaj narobe, da gleda drugam (Kovačič 1990: 69).

Moj Bog je poseben. Je samo *moj* Bog; in nikogar drugega. Če je še "čigav" – tega ne vem in me ne zanima.

"Moj Bog" je moja brezkončna intimnost, moja brezkončna individualnost. Intimnost je podobna luknji ali celo dvema. Iz mojega "družbenega jaza" sega luknja, ki se oži v točko. Skozi to točko-lino sije en sam žarek: od Boga. Onstran te točke je druga luknja, ki pa se ne oži, ampak širi v neskončnost. To je Bog. "Bog je tam." Torej je Bog:

1. moja intimnost in
2. brezkončnost, v kateri je svet – le del (Rožanov 1970: 37, prev. D. Bajt).

Podobno, kot drobec iz *Osamljenosti*, v *Kristalni čas* vstopa preoblikovana metafora z opozicijo *Don Kihot – nori častnik*, s katero Rožanov predstavi tisk, Kovačič pa z njo upodobi medčloveške odnose v družbi nasploh:

Tisk je strojnica, s katero strelja idiotski podčastnik. In koliko Don Kihotov bo postrelil, preden se bodo prebili do njega. Pa saj se do njega sploh ne bodo nikoli prebili (Rožanov 1970: 79).

Oči vsakogar postanejo spet njegove, ko ostane kakor jaz sam brez "bralcev" ... takrat se znova prepredajo z njim samim, z začudenjem, z dušo. Vem, ni samo tule tako, povsod je, vendar tu je edinstveno, to vsi vedo. In ker tako je, se dan na dan odvija nad vsakim isti zvitek: "Kdo je nekaj in kdo je nič?" (In zraven duša, ki ves čas govori "nočem", "ne morem".) In tako postane eden Don Kihot in drugi nori narednik, ki strelja vanj, da bi se ga dokopal ... trupla? ... ne! ... njegovega mesta, kajti zdaj bo on zasedel vlogo Don Kihota in včerajšnja žrtve bo njegov eksekutor. Je nekaj, kot neprekinjena muzika, ki prihaja od zunaj, nekaj, o čemer, vem, da ni prazen vodnjak, in lovi pol-besede, pol-občutja, pol-misli, kriče ... ves čas z neulovljivo roko (Kovačič 1990: 63).

Aforizmi Rožanova so v Kovačičevo besedilo običajno vključeni kot misli, ki jih pripovedovalcu vzbudijo konkretne življenjske okoliščine. Tak primer je denimo misel o barantanju duhovščine:

Barantanje, povsod barantanje, v literaturi, v politiki – barantanje za *slavo*, barantanje za *denar*, duhovščini pa očitajo, da “trgujejo z voščenimi svečami” in “cenenim olivnim oljem”. Vendar je pri njih barantanja za $\frac{1}{10}$, in še neizobraženi so, pri ostalih pa za $\frac{9}{10}$, čeprav so “razsvetljeni” (Rozanov 1970: 74).

Župnik je spretno zbarantal, da so jo speljali med cerkvijo in župniščem, kjer so jo malo razširili, in tako je dobil ploščad za parkiranje in shode ... To so mu očitali. Duhovniki so zmeraj barantali, a le za 1 desetino, vendar so jim barantanje najčešče oponašali tisti, ki so barantali za 9 desetin (Kovačič 1990: 99).

Tako splošna sodba v bran duhovščine v Kovačičevem delu dobi povsem konkreten kontekst, saj je v besedilo vključena kot misel, ki jo je v pripovedovalcu porodil natančno določen življenjski položaj. Podobno kontekstualizacijo, ki abstraktno izražanje osebne pogleda na svet pomakne v smeri refleksije konkretne življenjske izkušnje, doživlja pri Kovačiču vrsta misli iz *Osamljenosti*.

Negativen odnos do tiska in ljubezen do rokopisnih tekstov Rozanov ponuja kot merilo za ocenjevanje literature nasploh:

Kot da je ta prekleti Gutenberg s svojim medenim jezikom oblizal vse pisatelje: zdaj so iztresli svojo dušo “v tisku”, zgubili obraz in značaj. Moj “jaz” je zgolj v rokopisih – to velja za “jaz” vsakega pisatelja. Morda sem prav zato tako prestrašeno vraževeren in ne trgam pisem, zvezkov (celo iz otroštva ne), rokopisov – še ničesar nisem raztrgal; do zadnjega sem ohranil vsa pisma gimnazijskih sošolcev; z obžalovanjem, zaradi take množine, trgam samo svoje papirje z bolečino, in še to le tu in tam (Rozanov 1970: 5, prev. D. Bajt).

V Kovačičevem delu je to misel, ki se pripovedovalcu “utrne” ob branju rokopisov enega od učencev v delavnici kreativnega pisanja:

Škoda, da pisem ne moremo rokopisno objaviti v našem biltenu. Kakor mene, tudi Aljaža že ni obsedel pisalni stroj, ne tiskarna ... Človek ima ozir. vsaj jaz imam še zmeraj vraževeren odnos do pisem, zvezkov, tudi otroških, do sporočil na listkih, do rokopisov nasploh, nikoli nisem raztrgal nobenega, še svojega precej nerad, v rokopisu je duša, oseba, značaj, “jaz” slehernega človeka posebej ... tiskane črke brezlično okradejo to lastnost vsakomur ... (Kovačič 1990: 149).

Podobno Kovačičev pripovedovalec ponotranji tudi nekatere druge osebnostne poteze in načine, na katere so te ubesedene v *Osamljenostih*. To velja celo za nekatere izmed tistih potez, ki jih Rozanov pripiše drugim osebam. Tako ljubezen do pozabljenih avtorjev, ki jo Rozanov predstavi kot osebnostno lastnost F. E. Šperka, pri Kovačiču najdemo kot pripovedovalčevo osebnostno lastnost:

Šperk je – kot da bi slutil lastno usodo – večkrat govoril: “Ste brali (menda) Gruberja? Ne? Zelo rad vedno znova najdem kaj njegovega. *Nasploh me privlačijo* neznani pisatelji, ki so ostali neopaženi. Kakšni ljudje so bili to? In tako se razveseliš, ko pri njih najdeš neobičajno in za tisti čas prezgodnjo misel.” Kako je to preprosto, globoko in prelepo (Rozanov 1970: 64).

In ko potem le odprem oči, zagledam med živice znano pojavo ... naočnike, bareto in črni plašč dr. J. K., ki je umrl pred 7 meseci. Nenavadno korekten človek, brezhiben v vseh pogledih, eden tistih redkih, ki se jih razveseliš, ko jih srečaš na cesti, ker naredijo javnost in vse okrog tebe znosnejše. Mene so od nekdaj privlačili bistri in izobraženi ljudje, ki ostajajo v življenju neopaženi, skriti, docela pozabljeni ... kakšni so ti ljudje? se sprašujem. In razveselim se, ko v pogovoru z njimi naenkrat naletim na nezavedno, prezgodnjo misel, ki so jo izrekli in katero nisem slišal še nikjer, ne naletel nanjo in ki dan naredijo globji, preprostejši, lepši ... (Kovačič 1990: 155–156).

Podobno si Kovačičev pripovedovalec pri Rozanovu izposodi tudi najintimnejša občutja odtujenosti od sveta in njihovo upodobitev z metaforo tujca ...

K vprašanju o človekovi *nepirimnosti*. Nekoč sem stal zraven kapelice, na malem trgu pred Vladimirske cerkvi, v peterburškem predmestju. Morda celo v sami cerkvi – to sem pozabil, 14 let je že. Tedaj opazim, da sploh ne slišim, kaj berejo in pojejo – sploh ne poslušam. Prišel sem z namenom, da bi poslušal in stal v ganjenosti. Tedaj sem pomislil: “Kakor tujec sem – povsod, zmeraj, kjer koli sem, kadar koli sem.” Vse je tuje, nekako čudno, od rojstva zapisano, odtujeno. Kar koli sem delal, kar koli videl – z ničimer se nisem mogel ujeti. “Neobčevalen človek” – v duhovnem smislu. “Solo” človek.

Vse to sem povedal z besedo “tujec”, ki se je zaslila v meni kakor gromozanska obtožba samega sebe, kot neznanska žalost nad samim seboj, v meni samem.

Tudi to je usoda.

“Kakor se rodimo – tako tudi umremo.” Pri tem delujejo nekakšni posebni zakoni spočenanja. Dednost. V tem je nekakšen mrk misli, oblak misli ali *nemiselja* pri starših, ki so me spočeli: in v otroku je to nepopravljivo ostalo. “Neizogibno” ...

“Tujec” ... Kjer se udarimo, tam nas *boli*: imam prav zato tako neskončno rad človeške *vezi*, ljudi v *povezanosti*, v medsebojnem *ljubkovanju*, *dobrikanju*? Ob tem moje navdušenje nad ljudmi podira vse plotove, da tako rečem: ničesar tako ne sovražim kot tisto, kar ljudi *ločuje*, kar jih ovira, da bi se *združili*, povezali, postali “*eno*”, za dolgo, za večno – raje ne povem. Seveda – boljše za večnost: če pa to ni mogoče, vsaj za nekaj časa. To je kajpak dobrota: vendar – ali ni zanimivo, da se je rodila iz nedobrote, iz osebne nesreče, napak. To je vez med stvarmi. Lahko bi rekli “Usoda! Fatum!” ... (Rozanov 1970: 48, prev. D. Bajt).

Jaz, ki sem zmeraj gojil željo, da se sploh ne bi maral prikazati, ker mi je bilo tam, kjer sem bil, najbolj “toplo” ... jaz sem se torej moral boriti zoper klešče,

igle, paro, gumaste rokavice, da bi prodril v svet, na katerem sem se pri štirih letih že počutil kot najdenček in posvojenec in se nato pri dvajsetih, sredi te slovesne "zemeljske cerkve sveta", preklinjal, zakaj nisem kot srečen spovitek veselo odplaval v odtoč ... A takrat, ko se to sprašuješ, si ravno že dovolj dolgo na svetu, da ne moreš kar tako iti. Vendar z ničemer, kar koli sem storil, kogar koli sem videl, z nikomer se nisem mogel združiti. Človek "nespoj-ljiv". Človek so-lo. "Tujec": mislim, da to vsakdo pri sebi izgovarja le z največjo obtožbo in tudi z največjo žalostjo nad samim seboj ... "Kakor se rodimo, se v grob zvrnemo." To je ljudsko reklo, v katerega resno verjamem, zato ne iščem drugih razlag. Kako pomembni so nekateri zakoni spočetja. Dednost. To je mit misli, meгла misli ali nesmisel staršev, ko so te spočeli, in v otroku to ostane nepopravljivo, neizogibno. Tujec, tukaj, tam. Kjer se dotakneš v življenju, boli. Ne moreš se znebiti sebe, neprijetno ti je vse življenje, drugim povzročaš bolečino. Ostajaš "napol rojen". In zatem še dodaten občutek statistične nadštevilnosti, ki te potiska k smrti; ta občutek ni kar tako, "teoretičen", kajti tja, kamor udari, si primaren in ti postane slabo kakor človeku ... (Kovačič 1990: 169–170).

... korenine svoje pisateljske iskrenosti (sic!), v katerih rozanovskega Boga zamenja "Nevemkdo" ...

Če sem ne glede na to večinoma (zdi se mi, da celo vedno) pisal iskreno, to ni bilo zaradi ljubezni do resnice, ki je ne samo nisem imel, ampak si je celo "nisem mogel niti predstavljati", temveč zaradi nemarnosti. Nemarnost je moj negativni patos. Lagati – le zakaj si je potrebno "izmišljovati" in "napletati zgodbe", "graditi" je vendar veliko težje, kot "povedati to, kar je". In sem preprosto zlival na papir, kar "je", in to oblikuje vso mojo resnicoljubnost. Ta je naravna, ni pa nravsvena. "Tako ristem": "in če vam ni všeč – ne glejte". Zato se mi je pogosto zdelo (in mogoče je res tako), da sem najbolj pošten in iskren pisatelj, čeprav v tem ni niti skrupula morale. "Takega me je ustvaril Bog" (Rozanov 1970: 54).

Bilo je dovolj, če sem bil v sebi iskren. In da sem zatem pisal tako odkritosrčno od 15., 16. leta naprej o vsem, kar se je zgodilo, iz različnih razlogov. Nekaj, da bi fiksiral samega sebe, nekaj iz nemarnosti, ker je konstruirati, izmišljati, natezati, lagati se težje, kot pa reči "tako in tako je". Vse to je sicer naravno, ni pa moralno. Če komu ne ugaja, naj se obrne stran. Moja resnica je bila samo moja resnica, tj., da človek najbrž pride na svet samo za to, da bi bilo ene od skrupul glede morale manj ... "Pa vendar, vi ste tako resnicoljubni in iskreni" ... "Takega me je naredil Nevemkdo" (Kovačič 1990: 170–171).

... eno od osrednjih misli celotnega Rozanovega ustvarjanja, tj. idejo o božanski naravi človekove spolnosti in pomembnosti spolnosti za človeka ...

Povezanost spola z Bogom – pomembnejša kakor zveza razuma in Boga, celo bolj pomembna od vezi med vestjo in Bogom – se kaže v tem, da se imajo vsi

aseksualci tudi za ateiste. Ti gospodje, kot so npr. Buckle ali Spencer, Pisarev ali Belinski, o "spolu" niso povedali nič več kakor o republiki Argentini, očitno pa o njem tudi niso mislili nič bolj – obenem pa so tako osupljivo veliki ateisti, kot bi pred njimi in okoli njih ne bilo nikdar nobene vere (Rozanov 1970: 50, prev. D. Bajt).

Zveza med Bogom in spolom, kot sem vedno slutil, je bila večja od zveze duha z Bogom, močnejša od zveze zavesti z njegovo samo konjederci, a-seksualci. Ateisti, ki so bili tako izjemni brezverci, kot da na svetu še ni bilo nikoli nobene religije, so se z zanimivostjo svojega spola, genitalij, ukvarjali manj kot npr. z integralnim računom ali porečji Južne Amerike (Kovačič 1990: 223).

Ob takšni sestavljenosti življenja je še kako jasno, da so genitalije v nas pomembnejše od možganov. "Možgani" so kapitan: tisti, ki upravlja, a za "plovbo" očitno ni pomemben kapitan, oseba, ki jo je mogoče zamenjati in najeti, temveč stoletna pristanišča [*dom* kot pristan, iz katerega odplujemo v življenje, ko odrastemo, *zakon*, v katerem pristanemo in ki postane *dom* nove generacije, ter *grob* kot zadnje pristanišče – op. B. P.]. Na vsak način Vzhodnoindijska družba ni obstajala, da bi bili zadovoljni kapitani, in ne obstajata zaradi njih ladijski promet na Volgi in trgovina z žitom (Rozanov 1970: 56).

Možgani so mogoče kapitan, vendar važnejše od njega v tej strukturi življenja so bile genitalije; te temne najemniške sile so bile, ki so vodile ladjo ... "Hočeš užitek?" sem vprašal in le enkrat je v temi zamrmrala "ja", drugekrat je samo povzdignila obrvi, kajti celo pri koitu, kar je bila moja krivda, se je komaj kaj ogrela ... samo kri ji je šla v glavo in čelo se ji je napelo v krču ... (Kovačič 1990: 214).

... in poseben odnos do dogajanja v svetu, ki ga obdaja:

Imam zamujajočo dušo: "dogodek" bom doživel – in to tako globoko kot le redki – tri leta, nekaj mesecev za tem, ko sem ga videl. Ko sem ga videl, pa o njem sploh nisem razmišljal. Razmišljal sem namreč (strastno in goreče) o tem, kar je bilo še pred tremi leti. Tako je bilo z menoj vedno, že od mladosti, od otroštva (Rozanov 1970: 43–44).

Obstaja nekakšna brezčasnost duše ... jaz bom z dogodkom živel globoko, tudi tri, pet, dvajset let po tem, ko se je zgodil, čeprav o njem, ko se je odigraval, nisem mislil nič; a mislil sem vneto in goreče, kar se je zgodilo pred tremi, petimi, dvajsetimi leti ... to se mi je zmeraj spet dogajalo od otroških let sem ... (Kovačič 1990: 238).

Kot da se Kovačičev pripovedovalec hkrati izpisuje kot pisec fragmentov lastne biografije, v katerih dejanski dogodki služijo le za ozadje izpisovanja lastne subjektivitete, ki pa je – kot se lahko prepriča bralec obeh del – v

marsičem le kopija idejnega kolaža, s katerim je pred približno osmimi desetletji podobnemu cilju izpisovanja lastne subjektivitete sledil Vasilij Rozanov.

... in vprašanje

V bralčevi zavesti se ob navedenih prekrivanjih obeh besedil seveda prodi povsem legitimno vprašanje *Kaj za vruga je zdaj to?* Ob pestri paleti povsem osebnih bralskih občutij, ki lahko segajo od rahlega začudenja na eni strani do razočaranja in občutka prevaranosti na drugi, je bralčev odgovor na to vprašanje seveda lahko zelo preprost. Dele Kovačičevega nagrajenega romana označi kot plagiat in avtorju za kršitev konvencije avtorske izvirnosti, ki jo kot svojo osnovno lastnost omenjeno literarno delo poudarja na več ravneh, odreče svojo naklonjenost ali spoštovanje ter morda celo svojo prihodnjo bralsko pozornost.

Celotna izkušnja utegne biti sicer za bralca rahlo neprijetna, vendar gre – vsaj z vidika literature kot družbenega fenomena – za bolj ali manj obroben proces, ki se kot vihar v kozarcu vode odvrti skrit očem pišoče in beroče javnosti. Precej bolj pomembno je v tem okviru to, kako bo na takšno ali podobno postavljeno vprašanje poskušala odgovoriti slovenska literarna veda, ki bo s svojim odgovorom nedvomno vplivala na prihodnjo bralsko recepcijo predstavljenega medbesedilnega pojava.

Nedvomno se pri avtorju Kovačičevega formata preučevalci slovenske literature ne bodo mogli zadovoljiti s preprostim odgovorom, ki si ga mirne duše lahko privoščijo posamezni bralec. Omenjeni fenomen bi bilo namreč potrebno dodatno osvetliti z analizo odnosa Kovačičevega dela do morebitnih drugih prototekstov – besedil svetovne književnosti, ki bi lahko prispevala posamezne fragmente v diskurz izgrajevanja samopodobe Kovačičevega pripovedovalca. Morebitno odkritje preostalih besedilnih vzorov bi dodatno osmislilo navezavo na *Osamljenosti*, sam opisani pojav oziroma njegovo vrednotenje pa pomaknilo v sfero postmodernističnih diskurzivnih praks.

Obenem bo morala – tudi če bi podrobna analiza pokazala, da je besedilo Rozanova kot prototekst *Kristalnega časa* osamljen primer – slovenska literarna zgodovina revidirati nekatere uveljavljene poglede na *Kristalni čas* in morda Kovačičevo prozo nasploh. V mislih imamo predvsem zelo uveljavljeno branje omenjenega Kovačičevega dela po avtobiografskem ključu ter umeščanje dela v modernistično paradigmo. Čeprav besedilo – skupaj s celotnim avtorjevim opusom – bralcu na več ravneh sugerira bližino z avtobiografijo⁴, deli besedila grobo kršijo temeljno konvencijo avtobiografskega besedila – istovetnost avtorja s pripovedovalcem. Tako si na primer Kovačič za svojega pripovedovalca pretresljivo življenjsko izkušnjo, ki naj bi jo doživel ob novici o bolezni prve žene, izposodi kar pri Rozanovu:

⁴ A. Koron v svoji razpravi na temo žanrske problematike omenjenega dela z natančno analizo avtobiografskih (nefikcijskih) in fikcijskih signalov v delu ugotavlja, da v Kovačičevem besedilu prevladujejo nefikcijski signali, ki bralca usmerjajo k branju dela na ozadju dejanske avtorjeve biografije (gl. Koron 2003: 76–79).

In takole sredi vsega tega načrtovanja, nabavljanja, opremljanja stanovanja, obiskov arhitektov in obrtnikov za vrati moje sobe, je V. zbolela in je morala v bolnišnico, na onkološki oddelek ... Splavi ali kar koli drugega so bili vzrok? "Fistula" ... treba je odrezati vrat maternice ... sploh odrezati, očistiti (odsekati) maternico." Rak se zmeraj pojavlja na vratu maternice, in kadar ga odsekajo, to pomeni rak ... (Kovačič 1990: 235).

Pri doktorju Rentelenu, pred mamino tretjo operacijo, pa sem se samo sklonil, da bi bil videti kot sedeči, že pri vratih, sedeža pa se nisem dotaknil. Počasi je govoril: "Fistula ... treba je izrezati vrat maternice ... Sploh zmanjšati, očistiti (z rezanjem?!) maternico."

Moj Bog: rak se zmeraj pojavi "na vratu maternice"; in če ga je treba "izrezati" – je le rak ...

Kako sem se tedaj privlekel domov, ne vem (Rožanov 1970: 67, prev. D. Bajt).

Kakšna je referenca omenjenega odlomka? Avtobiografska (nefikcijska), fikijska, metafikijska ali morda kontaminacija vseh treh? Odgovor se seveda skriva v avtorski intenci, to bi ob natančnejši analizi besedila lahko pojasnila tudi preučitev preostalega gradiva, ki bi lahko osvetlilo Kovačičevo "branje" Rožanova. Ob tem ne bo mogoče mimo dejstva, da v samem besedilu – razen vrste očitnih prenosov – ni nobenega drugega indikatorja, ki bi bralca opozoril na *Osamljenosti* kot medbesedilno referenco, ne glede na to, da gre za delo, ki bi ga slovenski bralec kot prototekst zgolj na podlagi prenosov težko prepoznal⁵. Morda se zapozneli Kovačičev namig na Rožanova skriva v članku *Literatura in življenje*, ki ga je avtor objavil v isti številki Nove revije, v kateri je izšel tudi prvi delni prevod *Osamljenosti* v slovenščino? V njem v sklepnem delu Kovačič govori tudi o "zardevanju" slabe literature pred dobro. Morda?

Literatura:

Drago BAJT, 1995: Numizmatik ruske proze. Nova revija 158. 98–102.

Alenka KORON, 2003: Avtobiografija, fikcija in roman: o možnostih žanra "roman kot avtobiografija". Primerjalna književnost XXVI (2003/2). 65–86.

Lojze KOVAČIČ, 1990: *Kristalni čas*. Ljubljana: DZS.

Vasilij ROZANOV, 1995: *Samotnosti* (prev. D. Bajt). Nova revija 158. 70–83.

Vasilij ROZANOV, 1983: *Samotnosti*. Beograd: Grafos.

Vasilij ROZANOV, 1970: *Izbrannoe*. "A. Neimanis Buchvertrieb und Verlag".

⁵ Leta 1990, ko je izšel *Kristalni čas*, delo Rožanova še ni bilo niti delno dostopno v slovenskem prevodu. Od začetka osemdesetih let je v slovenskih knjižnicah ob ruskem izvorniku na voljo tudi srbski prevod (Rožanov 1983), šele sredi devetdesetih pa smo dobili tudi prevod posameznih odlomkov v slovenščino (Rožanov 1995).